

Révész Sándor

A szabadság, mint cenzúra

A túlérzékeny riasztó elveszti riasztóképességét. Ha a sikítógép mindig megszólal, ha géperejű védencének ajtajára rálehel a szél (mindennapi hallomásból tudjuk: van ilyen), akkor a riasztójel elveszti tolvajjelző jelentését. Nem a rendkívüli eseményt jelzi, csupán a rendbelülit: fúj a szél, mint rendszeren, a levegő még

mindig légnemű és mozog. A túlérzékeny bűnjelző a bűn akaratlan barátja.

Ha egy gaszágjelző szót rá morgunk olyan jelenségekre, mik nekünk fájók, ám természetesek, mint a szél, akkor természetessé emeljük a gaszágot, és gaznak rágalmazzuk az élet természetes folyását. Ilyen könnyelműen szanaszétmorgott szó manapság a cenzúra.

A legszebb példa épp húsz hónapos. A Magyar Szemle 1994 májusi számában jelent meg egy felhívás „Az új cenzúra ellen” címmel. A felhívók – többek között az (éppen még) hivatalban lévő kormány miniszterelnöki főtanácsadója és udvari lapfőszerkesztője – a Magyar Rádió szürke állományának lecsapolása után néhány héttel(!) abban látják az új cenzúra pusztításának bizonyítékát, hogy „több kereskedő politikai okból megtagadja igényes kivitelű, magas szellemi színvonalú alkotások forgalmazását. Mi ez, ha nem cenzúra?” A Magyar Szemle lapmenedzser a HVG-nek elárulta, hogy a Magyar Szemle Alapítvány által négyezer példányban kiadott könyvről van szó, amelyet a megkeresett húsz üzlet közül hat (30 százalék!) nem vett át.

A szóban forgó könyvet az (éppen még) hivatalban lévő külügyminiszter írta, és a „régis cenzúra” korában jelent meg először. Akkor, amikor egyetlen kereskedő sem volt abban a helyzetben, hogy „politikai okokból” a saját döntése alapján megtagadja egy könyv forgalmazását. Jeszenszky Géza: Elveszett presztízs című könyve valóban „igényes kivitelű, magas szellemi színvonalú alkotás”, hatalmas kutatómunkával készült, kiváló monográfia Magyarország angliai megítélésének változásáról a dualizmus korának utolsó negyedszázadában. A szerző meggyőzően cáfolja azokat az

„Ha az állami cenzúrát és a magáncenzúrát összemossuk, akkor a sajtószabadságot és az állami sajtódiktatúrát mossuk össze.”

„alaptalan rágalmakat”, melyek szerint „a külföldi presztízs elvesztéséért akarva-akaratlanul azok a magyarországi radikális és szocialista körök voltak a felelősök, akik kritikájukkal, 'szennyesteregetésükkel' maguk adták a fegyvert az ellenséges propaganda kezébe”, és okkal állapítja meg, hogy „A század eleji magyar politika bírálatának hazai fogadtatása... kínál néhány általánosabb érvényű tanulságot”. Bizony, bizony nagyon is időszerű volt ezekre a tanulságokra utaló könyvet kiadni 1984 elején a „szennyesteregetéssel” rágalmazott Konrád, Eörsi, Göncz, Fekete Doboz stb. elleni televíziós gyűlöletkampányok idején. Úgy lehet, azok számára leginkább, akik a Magyar Szemle felhívásával leginkább azonosultak.

Értelmiségiként boldogan elolvastam az elvesztett presztízs, amikor a szerző megtisztelt egy dedikált példánnyal, de könyvkereskedőként bizony elgondolkodtam volna azon, hogy megterhelhetem-e vele a raktárkészletemet. Tudván azt, hogy négyezer példányt manapság egy ilyen jellegű könyvből – sajnos – akkor sem lehet eladni, ha a szerző nem egy népszerűtlen kormány népszerűtlen minisztere, akinek a neve az adott időszakban a lehetséges olvasók körének kisebb részét vonzza, mint amekkora részét taszítja – sajnos. Ennek a kereskedelmi szempontnak kétségtelenül van politikai jellege, de nincs hatalmi jellege. Ugyanakkor persze az is lehetséges, hogy egy kereskedő valóban politikai okokból nem hajlandó bizonyos műveket árusítani. Én sem engednék be mindent, amit amúgy el lehet adni, a könyvesboltomba, ha lenne.

A cenzúra körülhatárolásának három nehézsége van: elhatárolni a politikai szempontokat más (minőségi, kereskedelmi, szerkesztési stb.) szempontoktól; elhatárolni a politikai preferenciák

polgári érvényesítését a politikai hatalom beavatkozásától; elhatárolni a formális és informális politikai hatalom beavatkozását. Az „új cenzúra elleni” felhívás kibocsátói az akkor hatalmon lévő kormány támogatói voltak. Fellépésük alapja az a tételezés, hogy létezik a formálisan (is) megragadható hatalmon kívüli, sőt azzal szemben álló, cenzúrázó politikai hatalom.

Ahol létezik szabadon tevékenykedő nem állami betűtermelés és forgalmazás, ott a tulajdonosoknak jogukban áll bármit kitiltani az általuk birtokolt területről, s ezek a tulajdonosok azzal is, amit a nyilvánosság felé közvetítenek, és azzal is, amit nem, politikai befolyást gyakorolhatnak, s nem jogosulatlan ezt a befolyást hatalomnak tekinteni, ami ráadásul kiterjedhet a tulajdonosok üzleti partnereire, például a hirdetőkre is.

Gyakorlatilag minden betűvesztéssel járó szerkesztői, kiadói, kereskedői döntésnek, könyvek, kéziratok visszautasításának, meghúzásának, átíratásának tulajdonítható politikai szándék és minden politikai szándék mögé odaképzeltető politikai hatalom, mert a feltételezéseknek nincs objektív korlátja. De még ezekre a feltételezésekre (amelyek persze nem feltétlenül hamisak) sincs szükség, ha a cenzúra fogalmát, ahogy az manapság szokás, túlvizsik a politikán, és a gazdasági, esztétikai szempontokra is alkalmazzák. Ily módon a sajtó és a könyvkiadás szabadsága egyenlővé válik a cenzúra szabadságával. Természetesen, hiszen a sajtószabadság nem más, mint a magáncenzúra szabadsága. Már ha a magáncenzúra fogalmának értelme van. Ha van, mégpedig negatív értelme van, akkor a sajtószabadságnak van negatív értelme. Ha az állami cenzúrát és a magáncenzúrát összemossuk, akkor a sajtószabadságot és az állami sajtódiktatúrát mossuk össze.

Ha a nem állami és nem politikai cenzúra – tehát a nem adminisztratív cenzúra is cenzúra, akkor minden szerkesztő, kereskedő, tulajdonos és hirdető cenzor (és persze minden betűvető öncenzor), és cenzorkodásuknak egyetlen erő vethet véget, az állami hatalom. Akkor cenzúrának csak cenzúra, sajtódiktatúrának csak sajtódiktatúra lehet az alternatívája – a magánének az állami. Akkor nincs cenzúranélküliség.

Ha tehát a magáncenzúra fogalmának értelme van, akkor a cenzúra fogalmának nincs értelme.